

A propòsit de la nova definició de museu del segle XXI

Teresa Reyes Bellmunt

01/07/2021

Abstract

Els museus són el reflex de la societat del moment, raó per la qual la seva definició evoluciona amb els canvis que experimenta. L'ICOM ha anat variant la definició de museu al llarg dels setanta-cinc anys d'existència, i ara és el moment per a un nou impuls que l'actualitzi per adaptar-la a la realitat dels museus del segle XXI. Després d'alguns entrebancs, ara com ara hi ha una metodologia ben definida que dona l'oportunitat de participar obertament a tot el sector museístic d'arreu del món, amb l'objectiu d'assolir la seva aprovació a la propera Conferència General, que se celebrarà a Praga durant l'estiu de 2022.

A propòsit de la nova definició de museu del segle XXI

Des de la fundació del Consell Internacional de Museus (ICOM), el 1946, la definició de museu ha canviat en diferents ocasions, concretament el 1951, 1961, 1974, 1989, 1995, 2001 i 2007. Aquests canvis han permès la seva adaptació als criteris de cada moment.

Durant la primera conferència de constitució de l'ICOM, el 1946, els museus es van definir amb els termes següents:

La paraula *museus* inclou totes les col·leccions obertes al públic, de material artístic, tècnic, científic, històric o arqueològic, inclosos els zoològics i els jardins botànics, però excloent les biblioteques, excepte en tant que mantinguin sales d'exposicions permanents (Mairesse 2019: 154).

A partir d'aquest text inicial, cadascuna de les noves propostes aprofitarà la definició preexistent, afegint i modificant el que es consideri pertinent. A tall d'exemple, la definició actual, vigent des de 2007 (aprovada a la 22a Conferència General de l'ICOM, celebrada a Viena), recull diverses aportacions que s'han anat sedimentant fins a arribar al text actual:

Un museu és una institució (1961) sense finalitat de lucre (1974), permanent (1951), al servei de la societat i del seu desenvolupament (1974), oberta al públic (1946), que adquireix (1974), conserva (1951), investiga (1951), exposa

(1951) i comunica el patrimoni material i immaterial de la humanitat (2007) i del seu medi ambient (1974) amb finalitats d'educació (1961), estudi (1961) i delectació (1961) (Mairesse 2020: 37).

Durant el bienni 2015-2016 es va constituir un grup de treball encarregat d'analitzar la necessitat d'actualitzar la definició, per tal d'adequar-la a la realitat del segle XXI. A la 24a Conferència General de Milà, el 2016, es va decidir crear un Comitè Permanent amb la finalitat d'estudiar, revisar i proposar una nova definició, susceptible de ser debatuda i aprovada a la següent Conferència General, a celebrar a Kyoto. Aquest Comitè, denominat "Definició de Museu, Perspectives i Possibilitats" (MDPP), estava dirigit per la danesa Jette Sandahl, i els resultats de les seves reflexions es van recollir en un dels números de 2019 de la revista *Museum International*, titulat "Definició del museu. L'eix vertebrador dels museus".

L'objectiu de l'MDPP era oferir una valoració crítica de l'actual definició, que recollís el diàleg entre els membres de l'ICOM i experts d'arreu del món. Així mateix, es va convidar els comitès nacionals i internacionals de l'ICOM que desenvolupessin un procés intern de discussió, que havia de convergir amb els treballs del MDPP, a partir del qual s'obris la nova proposta a la discussió del conjunt de membres de l'ICOM.

Des de l'ICOM Espanya es va celebrar una taula rodona relativa a aquest tema durant el II Encuentro de Museología, que es va celebrar a València l'octubre de 2018. El document resultant es va enviar al ICOFOM (Comitè Internacional per a la Museologia) perquè es tingués en compte i es publicués a la seva web, juntament amb els treballs realitzats sobre la qüestió per altres comitès.

Aquesta taula rodona es va organitzar utilitzant un model establert per l'MDPP al voltant de quatre preguntes que volien determinar quines eren les contribucions més rellevants dels museus a la societat, les tendències i els reptes més importants del país i dels museus en la dècada següent, així com de quina manera els museus poden ajudar a canviar i adaptar nous principis per fer front als reptes d'unes societats en transformació constant (Reyes, en premsa: 152-155).

A finals de juliol de 2019, la Junta Directiva de l'ICOM va optar per una proposta de definició que va ser presentada per a la seva aprovació durant la 25a Conferència General de Kyoto, el setembre següent. El text proposat era el aquest:

Els museus són espais democratitzadors, inclusivament i polifònics per al diàleg crític sobre els passats i els futurs. Reconeixent i abordant els conflictes i desafiaments del present, custodiant els artefactes i espècimens per a la societat, salvaguardant memòries diverses per a les generacions futures i garantint la igualtat dels drets i la igualtat d'accés al patrimoni per a tots els pobles.

Els museus no tenen ànim de lucre. Són participatius i transparents, i treballen en col·laboració activa amb i per a diverses comunitats amb la fi de col·leccionar, preservar, investigar, interpretar, exposar i ampliar les comprensions del món, amb el propòsit de contribuir a la dignitat humana i a la justícia social, a la igualtat mundial i al benestar planetari.

Aquesta proposta va ser rebuda amb fortes reserves per part de nombrosos comitès nacionals (entre els quals hi havia l'ICOM Espanya) i internacionals, així com per força aliances regionals. Aquests van expressar la seva disconformitat per no haver estat consultats abans de fer oficial l'esmentada proposta. Per aquesta raó, a mitjans d'agost, es va instar la presidenta de l'ICOM, Suay Aksoy, a posposar la votació sobre la definició i a continuar amb el procés de reflexió sobre la proposta.

Aquest document, en què s'expressaven les reserves dels diferents comitès, sostenia que no s'havien tingut en compte les propostes que havien aportat. Igualment, s'emfatitzava l'absència d'alguns termes bàsics sobre la funció del museu que no haurien de desaparèixer, com la institució, permanent, oberta al públic, l'adquisició, l'educació o

la delectació, i es comentava que la terminologia utilitzada s'apartava radicalment de les anteriors definicions, i amenaçava de soscar el consens i la utilitat que havien anat adquirint com a base de nombroses legislacions museístiques, tant nacionals com internacionals.

La proposta plantejada contenia una certa vaguetat a l'hora de definir el que hauria de ser un museu, i podria descriure quasi qualsevol tipus d'equipament cultural. Així mateix, es menystenien tant la rellevància de les col·leccions com la importància de la seva conservació, el seu estudi i la seva difusió, qüestions que segueixen sent essencials en l'àmbit museístic.

La nova definició hauria de recollir la necessitat que les col·leccions han de desenvolupar fórmules per interactuar amb les societats amb què conviuen, contribuint a entendre'n la història, el present i el futur. Han d'incidir en la relació amb el seu entorn més immediat. La recerca de la correcció política pot anar en detriment de la universalitat de la definició i comprometre tant el seu valor normatiu com la seva utilitat legal.

A la Conferència de Kyoto, la nova proposta va ser debatuda llargament, però, en arribar el moment i davant l'absència de consens, es va presentar una moció per a la seva posposició. La moció va ser aprovada pel 70,41% dels membres amb dret a vot (396 vots de 562).

Assemblea Extraordinària de l'ICOM, amb motiu de la votació de la nova definició de museu. Kyoto, setembre de 2019. Foto de Teresa Reyes.

El gener de 2020, la Junta Directiva de l'ICOM va nomenar un nou Comitè Permanent, l'MDPP2, que, encara sota la direcció de Sandahl, va ser ampliat per incorporar membres de les juntes directives dels comitès nacionals i internacionals. Aquest nou òrgan de govern, el mandat del qual s'havia d'estendre fins a la següent Conferència General de l'ICOM de l'estiu del 2022, es va constituir amb el compromís de garantir un model més participatiu i transparent.

El full de ruta presentat als comitès nacionals i internacionals, el gener de 2020, preveia una sèrie d'accions, l'aplicació de les quals es va veure truncada per la crisi sanitària en curs.

Paral·lelament, alguns comitès van continuar treballant en la nova definició. Respecte d'això, cal destacar l'organització a París, el 10 de març de 2020, d'una jornada de debat titulada "Jornada dels comitès: quina definició necessiten els museus?", organitzada pels comitès de l'ICOM de França i Alemanya, juntament amb l'aliança regional de l'ICOM Europa i el Comitè Internacional de l'ICOFOM. En aquesta trobada, cadascun dels quaranta-un comitès participants va fer una presentació de la seva posició sobre el procés presentat, així com sobre les seves propostes de futur. Les actes d'aquella trobada es poden consultar a <https://www.icom-musees.fr/ressources/de-quelle-definition-les-musees-ont-ils-besoin>.

Les conclusions resultants es van elevar a la presidenta de l'ICOM, al Consell Consultiu i a la presidenta de l'MDPP2 perquè es tinguessin en consideració. Destaquem, entre aquestes conclusions, un replantejament de les modalitats i els calendaris de treball, així com la necessitat de mantenir una clara distinció entre el que és una

definició, en el sentit estrictament lingüístic del terme, i el que és una declaració de “missió” o “visió” per a un museu o per a l’ICOM. Així mateix, es va sol·licitar un especial esforç de precisió semàntica a l’hora d’escollir els termes emprats, per no comprometre el fort impacte jurídic que la definició té en la legislació de nombrosos països.

El desembre de 2020 es va fer un important pas endavant per arribar a un consens al voltant de la nova definició, amb l’adopció d’una nova aproximació metodològica i la creació d’un nou organisme encarregat en exclusiva d’aquesta tasca específica, “ICOM Defineix. Comitè Permanent per a la Definició de Museu”, integrat per vint-i-dos membres, sota la direcció conjunta de Laurant Bonilla-Merchav i Bruno Brulon.

La nova metodologia es componia d’onze passos clarament definits, que s’han de desplegar durant un lapse de temps no superior als divuit mesos, per tal que els seus resultats puguin ser sotmesos a votació durant la propera Conferència General de l’ICOM, a celebrar a Praga durant l’agost de 2022.

A l’espai de socis de l’ICOM s’ha habilitat una finestra on es pot anar seguint tot el procés i consultar la documentació en procés d’elaboració, tant des de l’ICOM Defineix com des dels diferents comitès i aliances regionals.

Dels onze passos proposats a la metodologia, n’hi ha quatre (passos 2, 3, 6 i 10) que comporten consultes específiques al sector museístic, per augmentar-ne la participació i la corresponsabilitat. Cada comitè té la llibertat de decidir com fer aquestes consultes i a quin col·lectiu específic les adreçarà. Els passos intermedis són els que permetran elaborar informes d’anàlisi i compilació dels resultats de les consultes. Es pot consultar aquest procediment amb detall a l’enllaç

<https://www.icom-ce.org/metodo-guia-de-trabajo-hacia-una-nueva-definicion-del-museo/>.

Les consultes a realitzar se centraran en els aspectes següents:

—Pas 2, Consulta 1: Valoració dels resultats de les converses i els informes realitzats des de cada comitè després de la Conferència General de Kyoto (desembre 2020-gener 2021).

—Pas 3, Consulta 2: Establiment de paraules o conceptes clau que han de formar part de la nova definició. Es poden presentar fins a vint paraules amb un petit desenvolupament de cadascuna. És un pas clau per elaborar la definició, ja que serà a partir de l’anàlisi de les paraules resultants que s’articularà la resta del procés (gener 2021-abril 2021).

—Pas 6, Consulta 3: Permetrà avaluar la llista de paraules/conceptes clau resultants de la Consulta 2. Caldrà revisar-les fent els comentaris que es considerin pertinents, eliminar les que no es considerin rellevants i afegir fins a tres nous conceptes, si es considera necessari (juliol 2021-setembre 2021).

—Pas 10, Consulta 4: Es publicaran un màxim de cinc noves propostes de definició, resultants dels processos de debat i anàlisi anteriors, i se’n sol·licitarà una avaluació comparativa (febrer 2022-abril 2022).

Amb la presentació d’aquesta metodologia, el desembre de 2020, que coincideix amb la primera consulta plantejada, es va marcar l’inici del camí a recórrer. El temps per realitzar les diferents consultes varia entre dos i tres

mesos i els passos intermedis, entre dos i quatre, depenent de la seva complexitat.

El pas 11 serà la presentació de la proposta final a la Junta Directiva de l'ICOM, prevista per a mitjans de maig de 2022, perquè la revisi, l'aprovi i la publiqui amb temps suficient perquè la conegui tothom. Finalment, en el marc de la 26a Conferència General, a finals d'agost de 2022, hi haurà una Assemblea Extraordinària per a debatre, votar i —si escau— aprovar la nova definició.

A tall de conclusió

És necessari aprovar una nova definició de museu que reflecteixi no només la situació actual dels equipaments museístics, sinó també quines són les seves perspectives de futur. I aquesta aprovació ha de ser el fruit d'un procés participatiu que impliqui i susciti la complicitat del màxim nombre possible de persones i institucions.

És important que la nova definició es construeixi recollint el llegat de les definicions anteriors, en les quals s'ha anat sedimentant l'essència de la naturalesa canviant dels nostres museus. Aquesta tradició, però, no ha de limitar el procés de debat, sinó que ha de ser una referència a partir de la qual es pugui reflexionar i crear una definició apta per als temps futurs.

La metodologia adoptada facilita l'homogeneïtzació de les consultes i aportacions de les parts implicades. A hores d'ara acaba d'enllestir-se el Pas 3 de la Consulta 2, clau per definir l'orientació de la nova proposta de definició. Des de l'ICOM Espanya es va plantejar una enquesta en format obert, de l'anàlisi de la qual s'han extret vint conceptes o paraules clau. La informació relativa a aquesta consulta es pot llegir a <https://www.icom-ce.org/que-deberia-formar-parte-de-la-definicion-de-museo-resultado-de-la-encuesta/>. L'anàlisi de totes les enquestes realitzades arreu del món permetrà definir quins són els conceptes més representatius, que serviran com a base per a passos successius.

És necessari que una definició no només descrigui suficientment allò que es defineix, sinó que no ha de descriure res més que no sigui això. Una definició ha de ser concreta i concisa. Els objectius, concrets o de caràcter general, així com les precisions complementàries, no poden formar part de la definició estricta, sinó que s'han d'incloure en documents annexos o en desenvolupaments explicatius.

La rellevància de les col·leccions, així com la conservació, l'estudi i la difusió, són conceptes al voltant dels quals hi ha un ampli consens en el si del nostre col·lectiu. Molts considerem que haurien de seguir sent nuclears i no quedar relegats a l'hora de plantejar la nova definició, que ha d'aspirar a una certa universalitat i durabilitat i, en conseqüència, ha d'evitar concedir massa pes a les tendències ideològiques vigents en un país o en un moment determinat.

El patrimoni cultural, natural, material i immaterial forma part de la nostra història, de la dels nostres barris, pobles i ciutats. Tots els elements i espais patrimonials l'expliquen i l'interpreten, però no tots són o han de ser considerats museus. I el fet que no ho siguin no els fa millors o pitjors, sinó simplement diferents.

Bibliografia

Mairesse, F. The Definition of the Museum: History and Issues, *The Museum Definition the Backbone of Museums. Museum International*, vol. 71 (281-282), 2019, p. 152-159.

Mairesse, F. Définitions et missions des musées, *De quelle définition les musées ont-ils besoin? Actes de la journée des Comités de l'ICOM*, Paris, 2020, p. 33-40, <https://www.icom-musees.fr/ressources/de-quelle-definition-les-musees-ont-ils-besoin>, consultada el 26/04/21.

Reyes Bellmunt, T. (moderadora taula rodona). Definición de museo en el siglo XXI, *II Encuentro de Museología ICOM España, València 2018*, en premsa, p. 152-155.

The museum Definition the Backbone of Museum, *Museum International*, vol. 71 (281-282), International Council of Museum. ICOM, 2019.

Webgrafia

<https://icom.museum/es/recursos/normas-y-directrices/definicion-del-museo/>, consultada el 27/04/21.

<https://www.icom-ce.org/definicion-de-museo/>, consultada el 27/04/21.

A blue square containing the word "Copyright" in white text.